

сръбскитѣ манастири основнитѣ грамоти често били писани въ видѣ на надписи по стениѣ; въ България такива до сега не сж открити.

Грамотата се наричала на български канцеларски езикъ *хрисовулъ* (*χρυσόβουλλον*) или *златопечатлѣнное слово* (*χρυσόβουλλος λόγος*); царскки указъ, пакъ по грѣцки, — *оризмо* (*ὀρισμός*)⁸¹. Най-стаариятъ отъ запазенитѣ актове, търговската привилегия на дубровчанитѣ отъ Асена II се отличава съ много простия си стилъ. По-сетнешнитѣ документи сж писани вече по византийски съ цвѣтистъ езикъ: тѣхниятѣ формуляръ дори съвпада съ византийския образецъ. Следъ натруфения уводъ изброяватъ се дароветѣ и пръзвате; въ края сж прибавени най-страшни заплахи къмъ оня бждещъ царъ, който би посмѣлъ да наруши тѣзи дарове; върху него ще тежи Божииятъ гнѣвъ, проклятието на св. Богородица, на апостолитѣ, на 318-тѣ никейски отци и на манастирския покровителъ светецъ, ще се постави наравно съ Юда и съ Ария. Подписътъ на царя е пълненъ съ разни извивки и съкращения и е писанъ съ червено мастило. Печатътъ на рилския хрисовулъ е сребърненъ и позлатенъ; на едната страна е образътъ на царя, а на другата — на св. Иванъ Рилски.

Употрѣбяванитѣ въ България сборници въ църковното законодателство съдържатъ много постановления съ свѣтски характеръ. Понеже тѣ, бидейки отъ византийски произходъ, се попълвали, за да бждатъ прилагани у славянитѣ, съ вставки, то тѣхното съдържание заслужава да бжде по-точно изследвано. Най-старииятъ такъвъ сборникъ е „Българската Кормчая“, обработена споредъ Номоканона на Ивана Схоластикъ, може би, съ участието на Методия (единъ ръкописъ отъ XIII в. се намира въ Румянцовския музей въ Москва). Въ 1262 г. деспотъ Светославъ изпратилъ на киевския митрополитъ Кирилъ III преписъ отъ сборника на църковнитѣ закони, който съдържалъ най-новата рецензия на Фотиевия Номоканонъ съ коментарии отъ Аристинъ и Зонара (живѣли въ XII в.). Оригиналътъ той заимствувалъ отъ търновския патриархъ. Интересна е забележката на Светослава, какво св. отци постановили, щото този „Зонара“ въ всѣко царство трѣба да се намира само въ единъ екземпляръ и да се съхранява въ съборната църква; при това Светославъ моли, щото да не се правятъ отъ него преписи⁸². Южнитѣ славяни познавали и свѣтскитѣ византийски закони; напр., компилацията отъ еклогитѣ на императоритѣ Лъва и Константина⁸³.

18. *Финанси*. При царъ Самуила българскииятъ земледѣлецъ, който претенжавалъ чифтъ волове, всѣка година билъ задѣлженъ да плаща единъ шиникъ просо, шиникъ пшеница и една стомна вино. Императоръ Василий следъ завоеванието на страната оставилъ въ сила сжщия данъченъ размѣръ. А когато алчнитѣ бирници поискали да замѣнятъ този данъкъ въ натура съ париченъ, избухнало възстанието на Деляна. Въ Сърбия плащали данъкъ въ натура или въ пари дори и боляритѣ и ако нѣкой отъ тѣхъ оставалъ длъжникъ, задържали го при царския дворъ, докато не го плати двойно. Често данъка плащала цѣлата община, тъй като, напр., още въ X вѣкъ сагудатитѣ и драговичитѣ при Солунъ владѣли задружно земята и я дѣлѣли само отъ време на време, когато трѣбвало да се построи нѣщо⁸⁴.

Вирпинскииятъ хрисовулъ изброява следнитѣ данъци: *волоберщина* — за всѣки чифтъ волове; *кошарицина*, може би, тѣждествена съ сръбската „травнина“, т. е. данъкъ за правоползуване отъ общинскитѣ пасбища (кошара); *димина* (сжщо и по сръбски, виз. *κατινιβν*) данъкъ на всѣко огнище; *наметъкъ* (сжщо и въ Сърбия) — върху зърненитѣ храни, виното и меда. Всички манастирски хрисовули отъ XIII и XIV в. в. говорятъ за *десѣтъки* отъ свини, овци и медъ, които се срѣщатъ и въ Сърбия, Молдова, Влашко и Гърция⁸⁵. Въ орѣховската грамота се споменуватъ и *митати* — данъкъ на всѣки дворъ (*κατάθεσις μτάτου*),